

**JUSTIFICATION OF THEORETICAL, METHODOLOGICAL
AND PRACTICAL APPROACHES TO INCREASE
THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE'S ACTIVITIES**

**ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ, МЕТОДИЧНИХ
І ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Tatiana Hulyk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-531-0-28>

Abstract. A critical analysis of the scientific literature on the issue of the economic efficiency of enterprises was carried out, the factors affecting the efficiency of the enterprise and the factors affecting the profit of enterprises were determined. The characteristics of the influence of factors on the change in profit from the sale of economic products are also given. Based on the conducted research and generalization of the information obtained, a methodology for analyzing the efficiency of economic enterprises is proposed, which includes the following stages: stage 1 – analysis of absolute indicators; stage 2 – analysis of relative indicators of the efficiency of the agricultural enterprise; stage 3 – determination of indicators of the degree of satisfaction of needs; stage 4 – determination of an integral indicator. *The purpose.* Research of factors for increasing the efficiency of a business enterprise. Proposals have been developed to increase the efficiency of the enterprise. *Methodology* – the study is based on general research methods of analysis and synthesis, comparison, observation of the work of domestic and foreign economists in the industry, statistical for providing data on the general characteristics of the enterprise, the method of graphical analysis is used to visualize the statistical data of the enterprise, the method of forming tables for a convenient presentation of the general characteristics. *Results.* By conducting a comprehensive assessment using this methodology, an

¹ Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship named after T.G. Benya, Ukrainian University of Science and Technology, Ukraine

enterprise will be able to plan the size of profit growth and ensure the development and implementation of a financial policy that will contribute to uninterrupted operations under the influence of changes in the internal and external environment, since these stages cover not only absolute and relative indicators of activity efficiency, but also indicators of the degree of satisfaction of the needs of stakeholders. *Practical implications.* This study defines the calculation of the integral indicator of the efficiency of a business enterprise, using the proposed methodology. *Value/originality.* The optimization of the production structure of an economic enterprise was carried out and it was proven that such optimization allows the most effective use of the production potential of the enterprise. The feasibility of making further management decisions regarding economic development and increasing the competitiveness of economic products in the market was substantiated. The peculiarities of forming an enterprise development strategy were highlighted. Directions for increasing production efficiency were proposed, taking into account the integral indicator.

1. Вступ

Рух нашої країни в напрямку зміцнення соціально орієнтованої ринкової економіки, а також економічна і продовольча безпека значною мірою залежать від стану та розвитку господарського комплексу України в цілому. Новий етап розвитку ставить перед нами все більш високі вимоги до якісних змін на всіх рівнях. Це вимагає підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності при одночасному покращенні якості продукції, що є основою для зміцнення конкурентоспроможності комплексу, його складових частин і первинних ланок. Особливу роль у вирішенні цієї складної та багатогранної проблеми відіграє управління, значення якого зростає в умовах ускладнення зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств у процесі розвитку сучасної ринкової економіки. Все більш актуальним стає перехід до нової парадигми управління, яка базується на забезпеченні швидкої адаптації підприємств до нових змін, високій гнучкості та адаптивності всіх елементів системи, автономності та економічності функціонування підприємства і його структурних підрозділів. У зв'язку з цим необхідний новий підхід до ефективності, що полягає не лише в її вимірюванні, а й в управлінні нею на рівні організації з урахуванням

радикальних змін у соціальному та економічному розвитку. Основні чинники ефективності також зазнають змін, виходячи з поєднання взаємодоповнюючих процесів – функціонування та розвитку. Сучасному управлінню притаманне стабільне прагнення до підвищення ефективності виробництва та функціонування підприємства в цілому. У зв'язку з цим основними завданнями управління стають налагодження ефективної діяльності та ділової активності. Остання відображає ефективність використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, характеризуючи макрорівневе управлінське якість. Таким чином, в умовах сучасного ринку виникає об'єктивна необхідність управління ефективністю функціонування підприємств, що є умовою зміцнення їх конкурентоспроможності та збереження позицій на конкретному ринку. Це вимагає розуміння економічних процесів, пов'язаних з ефективним веденням діяльності первинних ланок національного господарства. Досягнення такого стану можливе лише за умови дотримання об'єктивних закономірностей ринкової економіки, відображення реальної ситуації та врахування особливостей функціонування і розвитку даного комплексу в умовах конкретного регіону. У зв'язку з цим стає важливим створення наукової бази для управління ефективністю функціонування підприємств, включаючи його методичне забезпечення. Це охоплює різні аспекти управлінської діяльності, такі як проведення аналізу, моделювання систем ефективного функціонування, прогнозування тощо. На такій науково-методичній основі виникає можливість приймати управлінські рішення щодо ефективного функціонування підприємства в сферах фінансування, інвестування, виробництва та маркетингу, що дозволяє досягати високої ефективності його діяльності в цілому.

2. Критичний аналіз наукової літератури

з питань економічної результативності діяльності підприємств

У сучасних ринкових умовах спостерігається стійка тенденція до покращення продуктивності та оптимізації діяльності підприємств. Відповідно, ключовими управлінськими завданнями стають: забезпечення ефективної роботи, що проявляється в раціональному використанні ресурсів (матеріальних, людських та фінансових), що є показником високої якості управління на макрорівні. Це передбачає глибоке

розуміння економічних процесів, які лежать в основі ефективного функціонування первинних ланок національної економіки.

Виробничий процес на підприємстві базується на взаємодії ключових факторів, а саме: працівників (робочої сили), засобів виробництва та предметів праці. Застосовуючи наявні засоби виробництва, персонал підприємства створює суспільно корисну продукцію або надає послуги виробничого та побутового характеру. Це означає, що з одного боку, відбувається витрачання живої та уречевленої праці, а з іншого – отримуються певні результати виробництва.

Ефективність – це комплексна економічна категорія, що відображає виробничі відносини, пов'язані з економією сукупних витрат уречевленої та живої праці для досягнення позитивного кінцевого результату. На рівні підприємства, категорія «ефективність» характеризує співвідношення між обсягом отриманого результату діяльності та кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів [1].

Слово «ефективність» походить від латинського "effectus", що означає дію певної причини, наслідок або виконання поставленого завдання [2, с. 825].

Економічна ефективність є однією з центральних категорій економічної науки, однак її остаточне визначення та трактування ще не завершені. Це поняття є предметом дискусій, і різні економісти вкладають у нього дещо різні значення [3, с. 354–361]. Різноманітність точок зору на проблему ефективності, а також необхідність її оцінювання для різних цілей та потреб різних користувачів інформації зумовлюють існування різних підходів до визначення ефективності діяльності підприємства. Необхідність визначення сутності та змісту економічної ефективності як ключової категорії в економічній науці та практиці на сучасному етапі розвитку економічних відносин є очевидною.

У таблиці 1 представлено різні визначення поняття «економічна ефективність», запропоновані відомими вченими.

Найпоширеніше визначення, з яким погоджується більшість економістів [1; 4; 5; 6], таке: «ефективність виробництва – відносний показник, що характеризує результативність виробництва у зіставленні з використаними виробничими ресурсами».

**Інтерпретації поняття «економічна ефективність»
різними дослідниками**

Автор	Сутність поняття «економічна ефективність»
Андрійчук В.Г. [1]	Відношення між отримуваними результатами виробництва, тобто продукцією і матеріальними послугами, з одного боку, і витратами праці та засобів виробництва, з іншого боку.
Савенко Н.В. [4]	Результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності та витратами ресурсів.
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [5]	Результативність економічної діяльності реалізації економічних програм та вжиття заходів, що характеризуються відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату.
Слюсаренко О.О. [6]	Найважливіший показник результативності діяльності підприємства, який є зіставленням результатів цієї діяльності з витратами на її здійснення, а також визначається відношенням результатів до витрат.
Довбня С.Б., Гулик Т.В., Кербікова А.С. [7]	Зв'язок між кількістю одиниць рідкісних ресурсів, які застосовуються у процесі виробництва, та отриманою в результаті кількістю якогось потрібного продукту
Маркіна І.А. [8]	Досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці.
Романова Т.В., Даровський Є.О. [9]	Виробництво найкращої або оптимальної комбінації продукції на основі використання найбільш ефективної комбінації ресурсів.
Расвєнєва О.В. [10]	Комбінація ресурсів, що дає змогу досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами.
Биба В.В., Ковалець М.В. [11]	Узагальнена економічна категорія, яка характеризується високою результативністю використання живої і уречевленої праці і показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів
Шляга О.В. [12]	Економічна категорія, одне з виражень виробничих стосунків у суспільстві і формується під впливом характеру цих стосунків.

Джерело: систематизовано на основі джерел [1; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 12]

Не можливо не погодитися з позицією О.О. Слюсаренко., який зазначає, що співвідношення результату і затрат виробництва швидше всього має прикладний характер і розкриває спосіб виміру ефективності, а не її зміст. Він вважає, що народногосподарська ефективність «виражає ступінь використання виробничого потенціалу суспільства у виробництві, реалізації продукції (робіт, послуг), у створенні національного доходу та його складової частини – прибутку». На мікрорівні зміст ефективності полягає у «ступені використання виробничого потенціалу об'єкта для виробництва продукції і її реалізації, одержання валового доходу та його складової частини – прибутку» [6]. Також О.О. Слюсаренко пропонує як основний показник результату застосовувати валовий дохід підприємства, а тоді й прибуток, мотивуючи це тим, що показник рентабельності виробництва може зростати за рахунок необґрунтованого зниження витрат на оплату праці, що негативно позначається на умовах відтворення робочої сили.

Маконелл і Брю, американські економісти, економічну ефективність розглядають як зв'язок між кількістю одиниць рідкісних ресурсів, які застосовуються у процесі виробництва, та отриманою в результаті кількістю якогось потрібного продукту. Тобто, більша кількість продукту, отримана від даного обсягу витрат, означає зростання ефективності.

Автори Мочерний С.В., Єрохін С.А. та Маркіна І.А., Каніщенко Л.О. вважають, що економічна ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці, тобто, вона є більш якісним показником ніж математичним [8].

Аналіз наведених визначень економічної ефективності дозволяє зробити наступні висновки:

Різноманітність поглядів на економічну ефективність:

– Ресурсний підхід: Більшість авторів, зокрема Романова Т.В., Макміллан Р., Шнипко О.В., Биба В.В., Ковалець М.В. та Величко О.В., акцентують увагу на економічній ефективності як на досягненні максимального випуску продукції з мінімальними витратами ресурсів. Романова, Макміллан та Шнипко особливо підкреслюють важливість управління основними засобами підприємства, що є цінним доповненням до загального ресурсного підходу.

– Соціально-економічний підхід: Шляга О.В. наголошує на соціальній сутності економічної ефективності, підкреслюючи, що вона є вираженням виробничих відносин у суспільстві.

– Комплексний підхід: Мельник Л.Г., Корінцева О.Л. та Бодня Д.А. розглядають економічну ефективність як результат комплексу господарських заходів, включаючи інвестиції, нові технології, екологічні ініціативи та соціальні заходи. Це відображає сучасний погляд на економічну ефективність, який враховує не тільки фінансові показники, але й соціальні та екологічні аспекти.

Спільні риси та ключові елементи визначень:

– Співвідношення результатів та витрат: У всіх визначеннях економічна ефективність розглядається як співвідношення між результатами господарської діяльності та витратами на її здійснення.

– Раціональне використання ресурсів: Більшість авторів підкреслюють важливість раціонального використання ресурсів для досягнення економічної ефективності.

– Підвищення прибутковості: Підвищення прибутковості розглядається як важливий показник економічної ефективності, що відображає результативність реалізації продукції та послуг.

Власне бачення економічної ефективності, представлене автором тексту:

– Отримання максимальних благ: Економічна ефективність визначається як отримання максимально можливих благ від наявних ресурсів.

– Покриття витрат та отримання прибутку: Важливим елементом є покриття всіх витрат на здійснення діяльності та отримання чистого прибутку для розвитку підприємства.

Розподіл ефективності на види:

– Економічна ефективність (у грошовій формі): Відповідність витрат і результатів діяльності цілям та інтересам учасників підприємства.

– Соціальна ефективність: Відповідність витрат і соціальних результатів діяльності цілям і соціальним інтересам суспільства.

– Екологічна ефективність: Відповідність витрат і екологічних результатів інтересам держави й суспільства.

Особливості економічної ефективності для сільськогосподарських підприємств:

- Максимальний прибуток: Головна мета – отримання максимального прибутку.
- Соціальна та екологічна відповідальність: Прибуток має використовуватись для покращення соціальної та екологічної ефективності.
- Соціальна ефективність у сільському господарстві: Збільшення робочих місць, підвищення зайнятості та безпеки, покращення умов праці.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що економічна ефективність є багатограним поняттям, яке охоплює як раціональне використання ресурсів та отримання прибутку, так і соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємства. Сучасне розуміння економічної ефективності вимагає врахування всіх цих факторів для забезпечення сталого та конкурентоспроможного розвитку підприємства.

Взаємозв'язок між соціальною та економічною ефективністю в аграрному секторі проявляється в тому, що збільшення кількості робочих місць і оновлення технічного обладнання дозволяє підприємствам виробляти більше продукції. Це, в свою чергу, призводить до зростання прибутків. Чистий прибуток, отриманий внаслідок такої продуктивності, може бути використаний для поліпшення соціальних умов праці – забезпечення безпеки працівників, надання винагород і премій, що стимулює персонал до підвищення продуктивності.

Екологічна ефективність підприємств полягає у використанні безпечних для довкілля мінеральних добрив і добавок, які не завдають шкоди ані природі, ані продукції. Важливими є також інші природоохоронні заходи, що забезпечують збереження екосистеми.

На рисунку 1 зображені різні аспекти ефективності, як економічної категорії загалом, так і специфічно для аграрних підприємств.

Взаємозв'язок екологічної та економічної ефективності можна розглядати через призму розподілу прибутку на закупівлю і використання безпечних добрив і екологічних технологій. Це дозволяє зберегти натуральність продукції та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище. Застосування екологічно чистих технологій покращує якість та натуральність продукції, що, в свою чергу, сприяє підвищенню попиту і, відповідно, прибутків.

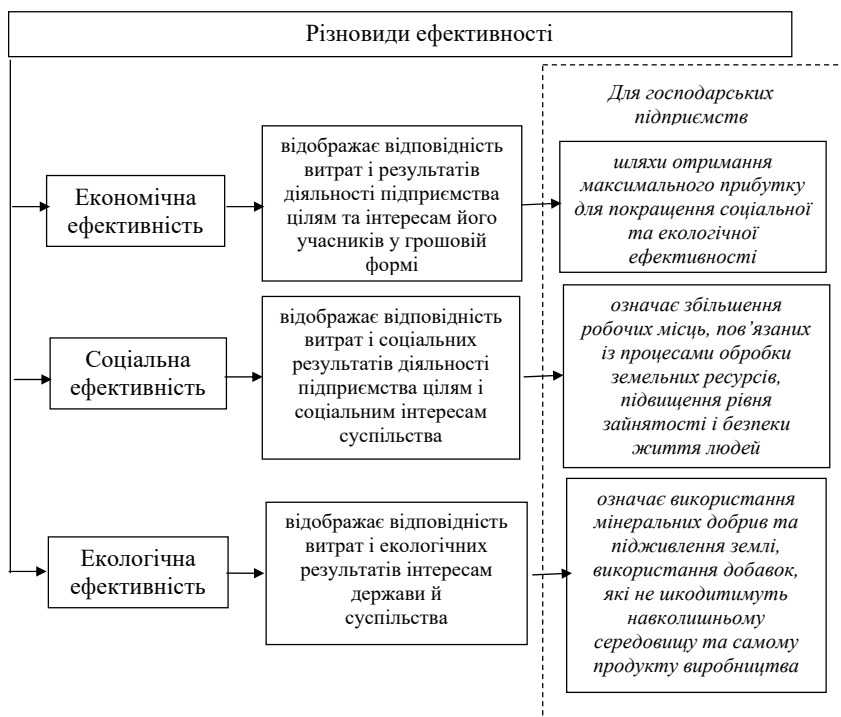

Рис. 1. Різновиди ефективності як економічної категорії взагалі й для господарських підприємств окремо

Джерело: систематизовано на основі джерел [1; 3; 7; 12; 15]

Впровадження екологічно безпечних добрив вплине не лише на продукцію, а й на здоров'я працівників. Коли працівники впевнені у безпеці своєї роботи, це позитивно позначається на їхній продуктивності, що демонструє взаємозв'язок соціальної та екологічної ефективності.

Отже, тісний зв'язок економічної, соціальної та екологічної ефективності є запорукою успішної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Економічна ефективність підприємства визначається через кілька основних напрямків:

- Встановлення досяжних економічних цілей, які враховують весь потенціал підприємства.
- Виявлення необхідних змін для повного використання потенціалу.
- Реалізація змін для досягнення стратегічних цілей.

Досягнення цих цілей залежить не лише від керівництва, а й від зусиль всього колективу. Об'єктивна оцінка ефективності роботи підприємства має важливе значення, оскільки вона відображає успішність менеджменту, формує імідж компанії та забезпечує доступ до капітальних ринків.

У цьому контексті важливо, щоб менеджмент вмів оцінити потенціал підприємства і визначити шляхи його реалізації з максимальною ефективністю. Підвищення економічної ефективності є критично важливим для діяльності будь-якого підприємства, тому необхідно постійно контролювати й шукати нові шляхи її зростання.

Для ефективного управління підприємством важливими є точність, повнота та своєчасність інформації про витрати, що формують собівартість продукції. Постійний аналіз фінансово-господарських показників та оцінка конкурентоспроможності на ринку, а також пошук нових можливостей для розвитку підприємства з урахуванням усіх факторів впливу є ключовими завданнями для менеджменту.

Взаємозв'язок між соціальною та економічною ефективністю в аграрному секторі проявляється в тому, що збільшення кількості робочих місць і оновлення технічного обладнання дозволяє підприємствам виробляти більше продукції. Це, в свою чергу, призводить до зростання прибутків. Чистий прибуток, отриманий внаслідок такої продуктивності, може бути використаний для поліпшення соціальних умов праці – забезпечення безпеки працівників, надання винагород і премій, що стимулює персонал до підвищення продуктивності.

Екологічна ефективність підприємств полягає у використанні безпечних для довкілля мінеральних добрив і добавок, які не завдають шкоди ані природі, ані продукції. Важливими є також інші природоохоронні заходи, що забезпечують збереження екосистеми.

3. Визначення чинників підвищення ефективності роботи господарського підприємства

Сьогодні однією з найактуальніших проблем є аналіз чинників, які прямо впливають на прибуток і загальну ефективність діяльності підприємства. Основною метою будь-якого підприємства є отримання прибутку, який визначається різницею між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів, робіт, послуг), а також між обсягом виручки та витратами на виробництво і реалізацію [4].

Результативність підприємства залежить від безлічі зовнішніх і внутрішніх чинників, що змінюються в залежності від типу діяльності та галузі, в якій функціонує підприємство. У загальному розумінні, чинники, що впливають на ефективність, можна представити у вигляді категорій, які наведені на рисунку 2.

Чинники можна класифікувати на дві основні групи: позитивні та негативні. Позитивні чинники сприяють поліпшенню показників діяльності, тоді як негативні чинники мають протилежний ефект. Залежно від місця виникнення, чинники поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники формуються в рамках самого підприємства, тоді як зовнішні чинники впливають ззовні.

Чинники підвищення ефективності можна класифікувати за трьома основними ознаками:

1. За основними напрямками розвитку: Це охоплює комплекс технічних, організаційних та соціально-економічних заходів, що призводять до економії суспільної праці.

2. За джерелами підвищення ефективності: Сюди входять аспекти зниження трудомісткості, матеріаломісткості, фондомісткості, капіталомісткості, економії часу, а також раціонального використання природних ресурсів.

3. За сферою застосування: Чинники можуть бути народногосподарськими, міжгалузевими, регіональними, галузевими та внутрішньовиробничими.

Ключовим аспектом підвищення економічної ефективності є раціональне використання виробничого потенціалу та максимальне скорочення втрат, а також забезпечення режиму економії витрат і ресурсів [12].

Рис. 2. Чинники впливу на ефективність діяльності підприємства відповідно до категорій показників [1; 14]

Рівень ефективності діяльності підприємства залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників належать:

- Державна та соціальна політика (влада, законодавство, фінансові інструменти);
- Інституційні механізми (дослідницькі та навчальні центри, асоціації);
- Інфраструктура (інноваційні фонди, банки, фондові біржі, транспорт);
- Структурні зміни в суспільстві та економіці (технології, наукові дослідження, структура персоналу).

Внутрішні чинники поділяються на "тверді", які піддаються вимірюванню (технології, устаткування, матеріали) та "м'які" (організація управління, стилі роботи, мотивація працівників). Кожне підприємство повинно постійно контролювати використання внутрішніх чинників, розробляючи і реалізуючи програми підвищення ефективності, а також враховувати вплив зовнішніх чинників [10].

У специфіці сільськогосподарських підприємств важливо враховувати чинники, безпосередньо пов'язані з їхньою діяльністю. Сільське господарство є стратегічно важливою галуззю української економіки, що забезпечує продовольчу безпеку та створює робочі місця для сільського населення. Воно також відіграє важливу роль у формуванні валового внутрішнього продукту.

Сільське господарство входить до агропромислового комплексу і охоплює такі основні галузі, як:

- рослинництво;
- тваринництво;
- рибальство.

Особливістю сільського господарства є те, що нестабільність в одній галузі може негативно вплинути на інші. Тому розгляд чинників, які впливають на прибуток сільськогосподарських підприємств, є надзвичайно важливим.

Структура чинників, що впливають на прибуток, представлена на рисунку 3.

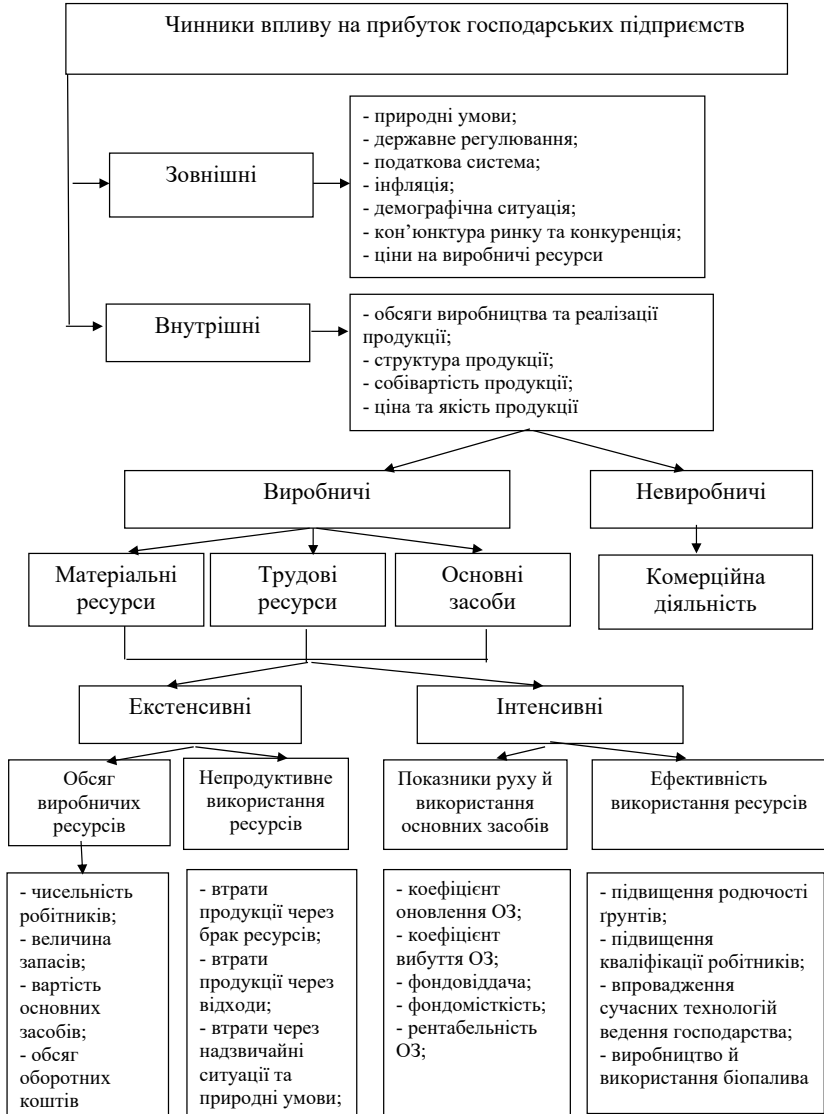

Рис. 3. Чинники впливу на прибуток господарських підприємств

Джерело: систематизовано на основі джерел [8; 13]

Сільське господарство, як специфічна галузь, піддається значному впливу природних умов, які формують його прибуток. Серед основних чинників, що впливають на прибуток сільськогосподарських підприємств, можна виділити державне регулювання цін, тарифів, податкових ставок та пільг, демографічну ситуацію, ціни на виробничі ресурси, рівень конкуренції, інфляцію та інші економічні показники.

Внутрішні чинники, що впливають на прибуток, охоплюють обсяги виробництва та реалізації продукції, структуру продукції, собівартість, якість продукції та ціни. Ці чинники можна поділити на виробничі та невиробничі.

Виробничі чинники також підрозділяються на екстенсивні (впливають на прибуток через кількісні зміни, такі як обсяг матеріальних і фінансових ресурсів, кількість працівників) та інтенсивні (підвищення продуктивності праці, зниження матеріаломісткості, поліпшення оборотності активів), які впливають на прибуток через якісні зміни [10].

Найбільш значущими чинниками, що впливають на прибуток від реалізації продукції, є обсяги продажу, загальна собівартість, рівень цін і структура реалізованої продукції (таблиця 2).

Таблиця 2

**Характеристика впливу чинників на зміну прибутку
від реалізації господарської продукції [9]**

Чинник	Характеристика впливу
Обсяг реалізації окремого виду сільськогосподарської продукції	Збільшення (зменшення) обсягу реалізації прибуткової продукції викликає підвищення (зниження) розміру прибутку
Структура реалізованої сільськогосподарської продукції	При зростанні в обсягах реалізації питомої ваги низько прибуткової продукції зменшується загальна сума прибутку і, навпаки
Собівартість одиниці реалізованої продукції	Дія обернено пропорційна: збільшення собівартості знижує суму прибутку і, навпаки
Рівень цін на сільськогосподарську продукцію	Дія прямо пропорційна: зростання (зниження) ціни підвищує (зменшує) суму прибутку

Джерело: власна розробка автора

Ключовим фактором зростання прибутку сільськогосподарського підприємства є зниження собівартості продукції. Серед чинників, що сприяють зниженню собівартості, виділяються:

- Підвищення технологічного рівня виробництва: впровадження нових технологій, удосконалення механізації та автоматизації виробничих процесів, використання продуктивніших сортів сільськогосподарських культур і порід тварин.

- Удосконалення організації виробництва та праці: розвиток спеціалізації, поліпшення організації праці.

- Зміна структури та обсягу продукції: відносне зменшення умовно постійних витрат, зміна структури виробництва.

- Поліпшення використання природних ресурсів: застосування більш дешевих матеріалів, безвідходні технології.

- Галузеві та інші чинники.

Вплив на прибуток також надають показники використання та руху основних засобів, зокрема сільськогосподарських машин і обладнання. До цих показників належать коефіцієнти оновлення, вибуття, фондівддачі, фондомісткості та рентабельності основних засобів [9].

У контексті науково-технічного прогресу сільськогосподарська техніка постійно модернізується, що дозволяє знижувати собівартість продукції завдяки впровадженню більш продуктивних технологій.

Особливістю сільського господарства є залежність від родючості ґрунтів. В Україні 67% земель, придатних для сільського господарства, вкриті родючими чорноземами, але неправильне використання та екологічні проблеми призводять до виснаження ґрунтів. Підвищення родючості можливе через реалізацію комплексу організаційно-технологічних заходів:

- Адаптація структури посівних площ до ґрунтово-ландшафтних особливостей та науково обґрунтовані сівозміни.

- Розширення хімічної меліорації закислених і засолених ґрунтів.

- Підвищення ефективності використання меліорованих земель.

- Протиерозійні заходи: гідротехнічні, культуртехнічні, агротехнічні.

- Консервація середньо- і сильноерозованих земель із наступним залуженням або залісненням.

- Орієнтація на органічні системи удобрення та підвищення внесення гною.

- Оптимізація доз, строків і способів внесення мінеральних добрив.
- Заміна традиційних технологій обробітку ґрунту на ґрунтозахисні.

Важливим аспектом для сільського господарства є енергетика, зокрема можливість виробництва біопального, що зменшує витрати на традиційні види пального і підвищує прибутковість.

До невикористаних чинників належать постачальницько-збутова і природоохоронна діяльність, соціальні умови праці та побуту [9].

Всі перераховані чинники повинні стати предметом глибокого дослідження для формування прибутку. Без належного аналізу кожного з цих чинників неможлива ефективна діяльність і прибутковість підприємств. На основі аналізу чинників, що впливають на прибуток, можна визначити наявні можливості для його підвищення за рахунок одного або кількох чинників, що створюють резерви для зростання прибутку.

4. Методика аналізу ефективності діяльності господарських підприємств

Кількісна оцінка внутрішньовиробничих чинників є важливим етапом у процесі технічного та організаційного вдосконалення виробництва. Основні напрямки цієї оцінки можна виокремити наступним чином:

1. Зниження трудомісткості і зростання продуктивності праці: Це передбачає оптимізацію робочих процесів, автоматизацію і впровадження нових технологій, що дозволяють скоротити витрати праці на одиницю продукції.

2. Зменшення матеріалоемності та економія матеріальних ресурсів: Включає в себе використання нових матеріалів, які мають кращі характеристики, а також вдосконалення технологій їх обробки, що сприяє зменшенню відходів.

3. Економія від зниження витрат виробництва: Це досягається шляхом оптимізації виробничих процесів, зменшення витрат на сировину, енергію та інші ресурси, що в свою чергу веде до приросту прибутку та рентабельності.

4. Приріст виробничих потужностей і випуску продукції: Це може бути результатом модернізації обладнання, розширення виробничих площ або впровадження нових виробничих ліній.

5. Економічний ефект від вжиття заходів: Включає розрахунок конкретних розмірів капітальних витрат і термінів, протягом яких заходи принесуть економічний ефект.

З метою створення цілісного і ефективного господарського механізму, адаптованого до умов регульованого ринку, важливо розробити комплекс теоретичних і методичних аспектів у плануванні та обліку. Це, в свою чергу, вимагає конкретизації напрямів дії та використання основних внутрішніх і зовнішніх чинників, що підвищують ефективність діяльності підприємств.

Проблема визначення ефективності управління підприємством та пошуку шляхів її підвищення є досить складною, оскільки підприємство є відкритою системою, що функціонує під впливом багатьох чинників. Деякі з цих чинників створюють нові можливості, що можуть бути використані для підвищення ефективності управління, тоді як інші можуть становити загрози для існування підприємства. Мінімізація таких загроз є першочерговою метою ефективного управління.

Покращення економічної ефективності функціонування підприємства можливе за умови впровадження ефективного менеджменту на всіх етапах виробничого процесу. Особливу увагу слід звернути на мотиваційний механізм залучення працівників до управління підприємством, а також на стимулювання інноваційних підходів.

Суть проблеми підвищення ефективності виробництва полягає в збільшенні економічних результатів на одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів. Це може бути досягнуто як шляхом економії поточних витрат, так і шляхом більш раціонального використання діючого капіталу та нових інвестицій.

Розробка і реалізація напрямків підвищення ефективності виробництва повинні супроводжуватися адекватною інформаційною забезпеченістю, що дозволяє оцінити реальний стан галузі та динаміку її розвитку. Це включає регулярний моніторинг фінансових показників, аналіз ринкових тенденцій та оцінку впливу зовнішніх чинників на діяльність підприємства.

Таким чином, систематичний підхід до оцінки і вдосконалення внутрішньовиробничих чинників є запорукою успішної діяльності підприємств, що дозволяє їм адаптуватися до змінюваних умов ринку і підвищувати свою конкурентоспроможність.

Тому, пропонується вдосконалена методика, що передбачає використання поряд з традиційними економічними показниками показників ступеня задоволення потреб суб'єктів економічних відносин в АПК. Вибір показників ефективності обумовлений їх універсальністю і можливістю використання для оцінки ефективності виробництва як окремого господарського підприємства, так і регіону в цілому.

Не применшуючи значущості приватних показників – таких, як врожайність, приріст молодняку великої рогатої худоби та інших, необхідно відзначити, що при дослідженні динаміки ефективності на рівні регіону використання наведених показників обмежує кількість суб'єктів, що беруть участь у формуванні їх значень. З цієї позиції більш інформативні показники ефективності, в формуванні значень яких бере участь кожен сільськогосподарський товаровиробник без винятку, незалежно від його спеціалізації. Запропонована система показників ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств наведена на рисунку 4.

Прийнята в даному дослідженні система показників включає три блоки:

- 1) Абсолютні показники ефективності виробничої діяльності.
- 2) Відносні показники ефективності використання ресурсів.
- 3) Показники ступеня задоволення потреб основних зацікавлених осіб.

На основі цих трьох блоків необхідно визначити інтегральний показник як середню арифметичну зважену індексів ефективності за кожним блоком, призначивши значущість (вагомість) кожному блоку.

Отже, пропонується проводити оцінку ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства за наступними етапами:

- 1 етап – аналіз абсолютних показників (агрегатний підхід);
- 2 етап – аналіз відносних показників ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства (табл. 3);
- 3 етап – визначення показників ступеня задоволення потреб;
- 4 етап – визначення інтегрального показника.

Оцінка ступеня задоволення потреб суб'єктів економічних відносин в АПК. Категорія «показники ступеня задоволення» об'єднує групу показників, що дозволяють визначити «корисність» виробництва з точки зору кожного з суб'єктів економічних відносин в АПК, міру виправдання його очікувань (таблиця 4).

Рис. 4. Система показників ефективності діяльності господарських підприємств, що діють в галузі рослинництва

Джерело: складено автором

Для визначення вагомості (значущості) кожної компоненти було використано експертний метод. Було залучено 5 експертів, які дали оцінку значущості складових оцінки стійкості фінансового стану за шкалою від 0 до 1, але щоб у сумі вони склали 1. За результатами експертного опитування щодо вагомості складових складено таблицю 5.

**Відносні показники ефективності діяльності
господарського підприємства**

№ з/п	Показник	Алгоритм розрахунку	Сутність показника
1	2	3	4
1	Рентабельність виробництва, %	Чистий прибуток (збиток) / сума середньорічної вартості оборотних коштів та основних засобів	Показує ефективність виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства
2	Рентабельність продукції, %	валовий прибуток (збиток) / собівартість реалізованої продукції	Значення показника залежить від галузей та видів діяльності, його зростання розцінюють як сприятлива тенденція
3	Рентабельність активів, %	чистий прибуток (збиток) / сума балансу	Збільшення значення показників рентабельності вважається сприятливою тенденцією для підприємства
4	Рентабельність власного капіталу, %	чистий прибуток (збиток) / середньорічна вартість власного капіталу	Показує ефективність використання власного капіталу
5	Рентабельність основних засобів, %	чистий прибуток (збиток) / середньорічна вартість основних засобів	Показує ефективність використання основних засобів сільськогосподарського підприємства
6	Фондовіддача	Вартість випущеної (реалізованої) продукції / середньорічна вартість основних засобів	Показує кількість виробленої продукції (у грошовому вираженні) на одну грошову одиницю основних виробничих фондів
7	Рентабельність оборотних коштів, %	чистий прибуток (збиток) / середньорічна вартість оборотних коштів	Показує ефективність використання оборотних коштів
8	Продуктивність праці	обсяг виробленої (реалізованої) продукції / середньооблікова чисельність працівників	Це здатність конкретної праці створювати певну кількість продукції за одиницю робочого часу

9	Валовий прибуток на 1 працівника	валовий прибуток / середньооблікова чисельність працівників	Характеризує ефективність використання трудових ресурсів
10	Чистий прибуток на 1 працівника	чистий прибуток / середньооблікова чисельність працівників	Характеризує ефективність використання трудових ресурсів
11	Землевіддача	обсяг виробленої (реалізованої) продукції / вартість земельних ресурсів	Величина чистої продукції в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь
12	Прибуток від реалізації продукції на одиницю площі	чистий прибуток / площа земель	Показує ефективність використання земельних ресурсів

Джерело: складено автором

Таблиця 4

Показники ступеня задоволення потреб суб'єктів економічних відносин в АПК

Суб'єкт економічних відносин	Критерій ефективності		Ціль виробничої діяльності	Формула для розрахунку
	Індивідуальний	Загальний		
Власник	Висока прибутковість	Задоволення потреб	Отримання прибутку	$K_{зв} = \text{Дивіденди} / \text{Статутний капітал}$
Персонал	Висока оплата праці	Задоволення потреб	Залучення й утримання персоналу	$K_{зп} = \text{Середньо-місячна заробітна плата} / \text{Величина прожиткового мінімуму}$

Джерело: складено автором

Надалі необхідно виконати переведення одиничних показників у відносні величини. Для переведення кількісних показників у відносну форму необхідно використати наступні формули [26]:

$$q_i = P_i / P_{i0} * 100\%, \quad (1)$$

або

$$q_i = P_{i0} / P_i * 100\%, \quad (2)$$

де P_{i0} – величина i -го одиничного показника, прийнятого за базу (умовно назвемо її еталоном).

Таблиця 5

Результати експертного опитування щодо вагомості складових оцінки стійкості фінансового стану підприємства

№ і назва компоненти	Експерти					Сума балів	Коефіцієнт вагомості
	1	2	3	4	5		
1. Абсолютні показники ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства	0,20	0,30	0,60	0,30	0,40	1,80	0,36
2. Відносні показники ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства	0,40	0,50	0,30	0,45	0,35	2,00	0,40
3. Показники ступеня задоволення потреб	0,40	0,20	0,10	0,25	0,25	1,20	0,24
Разом	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	5,00	1,00

Джерело: складено автором

В якості еталонних значень при виконанні роботи прийняти нормативні значення або найкращі показники, досягнуті за досліджуваний період.

Нормалізований рівень якісного параметра визначається як відношення балу, призначеного експертом даному параметру, до максимальної величини за обраною шкалою, яка дорівнює 5-ти балам. Для спрощення розрахунків прийняті відносні характеристики обраних параметрів однаковими за роками звітного періоду.

Оскільки прийнято однакову вагомість одиничних показників, що характеризують окремі компоненти аналізованого явища, її агреговану оцінку визначено за формулою багатовимірної середньої арифметичної простої. Визначення інтегрального рівня досліджуваного явища за формулою середньої арифметичної зваженої [26]:

$$I = \frac{\sum q_i \cdot \alpha_i}{n}, \quad (3)$$

де α_i – вагомість окремих компонент досліджуваного явища, коефіцієнт;

n – загальна кількість компонент.

Остаточний висновок щодо зміни ефективності сільськогосподарського підприємства в досліджуваному періоді в порівнянні з базовим пропонується робити за такими нерівностями:

$I_y < 1$ – ефективність діяльності знизилась;

$I_y > 1$ – ефективність діяльності зросла;

$I_y = 1$ – ефективність діяльності суттєво не змінилась.

5. Висновки

В дослідженні проведено критичний аналіз наукової літератури з питання економічної ефективності діяльності підприємств, визначені чинники впливу на ефективність діяльності підприємства та чинники впливу на прибуток господарських підприємств. Також надана характеристика впливу чинників на зміну прибутку від реалізації господарської продукції. На основі проведеного дослідження та узагальнення отриманої інформації, запропонована методика для аналізу ефективності діяльності підприємства, яка включає наступні етапи: 1 етап – аналіз абсолютних показників; 2 етап – аналіз відносних показників ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства; 3 етап – визначення показників ступеня задоволення потреб; 4 етап – визначення інтегрального показника. Організаційний ефект від використання методики полягає в можливості оцінки ефективності виробництва і однозначної інтерпретації її результатів не тільки кваліфікованим аналітиком, а й будь-яким співробітником економічних і бухгалтерських служб господарських організацій, що забезпечується наявністю прямих посилань на статті галузевої звітності.

У даному дослідженні визначено інтегральний показник ефективності діяльності господарського підприємства, за запропонованою методикою. Запропонована методика дозволяє оцінити з високою вірогідністю не тільки фінансову складову ефекту, а й ступінь виправдання очікувань всіх суб'єктів економічних відносин та відповідно створює повноцінну інформаційну основу для розробки напрямів підвищення ефективності виробництва.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.

2. Словник іншомовних слів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України; [уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – Київ: Наук. думка, 2000. – XV, [1], 662 с. – (Словники України).
3. Гулик Т.В., Крюк В.В. Сутність поняття ринкової стратегії та її місце в системі міжнародного маркетингу. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 354–361. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-54>
4. Савенко Н.В. Економічна сутність ефективності виробництва підприємства і аналіз підходів до її визначення. *Інноваційна економіка*. 2009. № 2. С. 153–162.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1072 с.
6. Слюсаренко О.О., Огородніков Д.Д., Наконечний В.Л. Словник підприємця. Київ : РВ ПС України НАН України, 2009. 207 с.
7. Довбня С.Б., Гулик Т.В., Кербікова А.С. Регіональна економіка: навч. посіб. Дніпропетровськ : Баланс-Клуб, 2011. 370 с.
8. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління. *Фінанси України*. 2013. № 6. С. 24–32.
9. Романова Т.В., Даровський Є.О. Чинники, що впливають на збільшення прибутку підприємств України в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3976>
10. Раєвська О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків : «ІНЖЕК», 2012. 496 с.
11. Биба В.В., Ковалець М.В. Чинники, що впливають на прибуток сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4960>
12. Шляга О. В. Ефективність господарської діяльності: сутність та підходи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 1. С. 43–48.
13. Гулик Т.В., Бодня Д.А. Можливості розвитку агробізнесу в умовах економічної нестабільності. *Екологічна безпека та балансоване природокористування в агропромисловому виробництві: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Україна, Київ, 4-5 липня 2024 р.). Київ. 2024. Частина 2. С. 29–32.
14. Гулик Т.В., Найдовська А.О., Забігай В.В. Складові системи адаптації маркетингової стратегії. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. С. 178–181. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/864>
15. Гулик Т.В., Гулик В.А., Сандул О.В. Планування та розробка системи екологічного менеджменту на підприємстві. *Науковий вісник ОНУ імені І.І. Мечникова, серія «Економіка»*. 2019. Т. 24. Вип. 4(77). С. 104–111. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2019_24_4/21.pdf

References:

1. Andriychuk V.G. (2005) Efektyvnist' diyal'nosti ahrarykh pidpryyemstv: teoriya, metodyka, praktyka, analiz [Efficiency of agricultural enterprises: theory, methodology, practice, analysis]: monohrafiya. Kyiv: KNEU, 292 p. (in Ukrainian)

2. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] (2000). / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, Ukr. movno-inform. Fund of the NAS of Ukraine; [compiled by: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa]. Kyiv: Nauk. Dumka, XV, [1], 662 p. – (Dictionaries of Ukraine)
3. Hulyk T., Kryuk V. (2018) Sutnist' ponyattya rynkovoyi stratehiyi ta yiyi mistse v systemi mizhnarodnoho marketynhu [The essence of the concept of market strategy and its place in the system of international marketing]. *Ekonomika ta suspil'stvo* [Economy and society] (electronic journal), vol. 19, pp. 354–361. Available at: <http://economyandsociety.in.ua> (in Ukrainian)
4. Savenko N.V. (2009) Ekonomichna sutnist' efektyvnosti vyrobnytstva pidpryyemstva i analiz pidkhodiv do yiyi vyznachennya. [The economic essence of the efficiency of production of an enterprise and analysis of approaches to its definition] *Innovatsiyna ekonomika*. No. 2, pp. 153–162. (in Ukrainian)
5. Zagorodniy A.G., Voznyuk G.L. (2007) Finansovo-ekonomichnyy slovnyk [Financial and Economic Dictionary]. Kyiv: Znannya, 1072 p. (in Ukrainian)
6. Slyusarenko O.O., Ogorodnikov D.D., Nakonechny V.L. (2007) Slovnyk pidpryyemstva. [Dictionary of the Entrepreneur]. Kyiv: RV PS Ukraine NAN Ukrainy, 207 p. (in Ukrainian)
7. Dovbnya S.B., Hulyk T.V., Kerbikova A.S. (2011) Rehional'na ekonomika. [Regional Economy]: Textbook. Dnipropetrovsk: Balance-Club, 370 p. (in Ukrainian)
8. Markina I.A. (2013) Metodolohichni pytannya efektyvnosti upravlinnya [Methodological Issues of Management Efficiency]. *Finansy Ukrainy*, no. 6, pp. 24–32. (in Ukrainian)
9. Romanova T.V., Darovs'kyi YE.O. (2015) Chynnyky, shcho vplyvayut' na zbil'shennya prybutku pidpryyemstv Ukrainy v suchasnykh umovakh [Factors influencing the increase in the profit of Ukrainian enterprises in modern conditions]. *Efektivna ekonomika*, no. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3976>
10. Rayevnyeva O.V. (2012) Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models] monohrafiya. Kharkiv: «INZHEK», p. 496. (in Ukrainian)
11. Byba V.V., Kovalets' M.V. (2016) Chynnyky, shcho vplyvayut' na prybutok sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv v suchasnykh umovakh [Factors influencing the profit of agricultural enterprises in modern conditions]. *Efektivna ekonomika*, no. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4960>
12. Shlyaha O.V. (2024) Efektyvnist' hospodars'koyi diyal'nosti: sutnist' ta pidkhody. [Efficiency of economic activity: essence and approaches]. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*. No 1, pp. 43–48. (in Ukrainian)
13. Hulyk T.V., Bodnya D.A. (2024) Mozhlyvosti rozvytku ahrobiznesu v umovakh ekonomichnoyi nestabil'nosti. [Possibilities of agribusiness development in conditions of economic instability]. *Ekolohichna bezpeka ta balansovane pryrodokorystuvannya v ahropromyslovomu vyrobnytstvi: materialy Mizhnarodnoyi*

naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Ukrayina, Kyiv, 4-5 lypnya 2024 r.). Kyiv. Chastyna 2, pp. 29–32. (in Ukrainian)

14. Hulyk T.V., Naydovs'ka A.O., Zabihay V.V. (2021) Skladovi systemy adaptatsiyi marketynhovoyi stratehiyi [Components of marketing strategy adaptation systems]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, no. 33, pp. 178–181. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/864>

15. Hulyk T.V., Hulyk V.A., Sandul O.V. (2019) Planuvannya ta rozrobka systemy ekolohichnoho menedzhmentu na pidpryyemstvi. [Planning and development of an environmental management system at an enterprise]. *Naukovyy visnyk ONU imeni I.I. Mechnikova, seriya «Ekonomika»*, t. 24. Vyp. 4(77), pp. 104–111. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2019_24_4/21.pdf